

YENİ KUŞAK HAK OLARAK ÇEVRE HAKKI

(*The Environmental Right As a New Generation Right*)

Kemal DADAK¹

ÖZ

Çevre sorunları, teknolojik gelişmeler ve kentleşme sürecine bağlı olarak sürekli artış göstermektedir. Artan sorunların yaşam alanını tehdit etmesi, çevre hakkının ayrı bir hak olarak düzenlenmesini gerektirmiştir. Gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakabilme düşüncesi ve çevre hakkının önemi her geçen gün artmaktadır. Üçüncü Kuşak haklar arasında yer alan çevre hakkı, gelecek nesillerin çevre hakkına sahip olduğu hususuna vurgu yapmaktadır. Çevre hakkı, bireylere, sivil toplum kuruluşlarına ve devletlere sorumluluklar yüklemekte, çevre politikalarına ve çevresel yönetim sürecine katılımı gerektirmektedir. Bu yönüyle çevre hakkı, tüm ülkelerin işbirliğini gerektiren bir insan hakkıdır. Bu çalışmada, çevre hakkının bir insan hakkı olarak ulusal ve uluslararası alanda gelişimi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, çevre hakkı, dayanışma hakları, sürdürülebilir kalkınma, üçüncü kuşak haklar.

ABSTRACT

Environmental issues show increase constantly based on technological developments and process of urbanization. Threatening the habitat by increasing issues, required to arrange environmental right as a separate right. The idea of leaving a habitable environment for future generations and the importance of environmental right are increasing day by day. Environmental right which is one of the Third Generation Rights emphasizes the subject of the next generations had the environmental right. Environmental right gives responsibilities to individuals, nongovernmental organizations, governments and requires to participation in environmental policy and environmental management process. Environmental right is a human right with this aspect, which requires cooperation of all countries.

¹ Yargıtay Tetkik Hakimi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, kemaldadak77@yahoo.com.

In this study, considering the development of environmental right as a human right nationally and internationally.

Key Words: Human rights, environmental right, solidarity rights, sustainable development, third generation rights.

GİRİŞ

Çevre sorunlarının sanayileşme ve kentleşme sürecine bağlı olarak küresel bir boyut kazanması ile birlikte bu sorunların çözümünde ulusal düzeydeki çabalar giderek yetersiz kalmış, bu yetersizlik ulusların çok yönlü işbirliğini ve çevre hakkının ayrı bir hak olarak düzenlenmesini gerektirmiştir. Sağlıklı bir çevrede yaşama talebinin ayrı bir hak olarak kabul edilmesinin arkasında birinci ve ikinci kuşak hakların gelişiminin katkısı büyük olmuştur.

Birinci kuşak haklar, insanın vücut bütünlüğü üzerinde güvenceler getirirken, zamanla çevre de bu güvencenin bir parçası olarak yorumlanmaya başlanmıştır. İkinci kuşak haklar alanında yapılan düzenlemelerin bir kısmı ise doğrudan çevrenin düzenlenmesiyle ilgilidir. Çevre hakkı en temel insan hakkı olan yaşam hakkı ve insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı ile de bağlantılıdır. Dolayısıyla insanın bedensel ve ruhsal yönden sağlığı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşaması ile doğru orantılıdır. Yeni bir insan hakkı olarak gündeme gelen çevre hakkı, dünyanın çevre konusuna çekilen dikkatinin bir göstergesi ve geleneksel insan hakları araçlarıyla önlenemeyen çevre sorunlarına çözüm bulmaya yönelik uluslar arası belge ve anayasalara giren, çevreyi korumanın en etkili ve önemli hukuksal aracını oluşturmaktadır.

Bir insan hakkı olarak ilk kez 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda yayınlanan Stockholm Bildirgesi'nde somut ifadesini bulan çevre hakkı kavramı, 1992 Rio Konferansı'nda ve daha sonraki uluslararası belgelerde, ülke anayasalarında ve çevreyle ilgili özel kanunlarda yer almıştır. Bu çalışmada, bir insan hakkı olarak çevre hakkının anlamı, çevre hakkının küresel gelişimi ve mevzuatımızda nasıl düzenlendiği üzerinde durulacaktır.

I. YENİ KUŞAK HAKLAR

A. GENEL OLARAK

Günümüzde insan hakları denilince, geniş anlamda, insanın insan olmasından kaynaklanan, maddi ve manevi gelişimini amaçlayan haklarının tümü anlaşılmaktadır.

Bu haklara sahip olmak için insan olarak doğmak yeterlidir. Bu haklar,

insan onurunun gereği olarak sahip olduğumuz vazgeçilmez, devredilmez hakların tümüdür. Bu hakların bir başka özelliği de evrensel, özgürlükçü, eşitlikçi, barışçı, sorumluluk telkin edici ve etik temellere dayalı olmalarıdır. Bu nedenle, bu haklar dayandıkları felsefe gereği tüm ülkeler için evrensel olup, ayrı kişi, kültür ya da siyasi sisteme göre farklılık göstermezler².

İnsan hakları bir defa tanındıktan sonra bu haklar, toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimler neticesinde çeşitlenmeye başlamıştır. 17 ve 18. yüzyılda ortaya çıkan klasik haklar birinci kuşak, 19 ve 20. yüzyılda ortaya çıkan sosyal haklar ikinci kuşak haklar olarak adlandırılırken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üçüncü kuşak hakları ortaya çıkmıştır.

B. BİRİNCİ KUŞAK HAKLAR

Kısaca birinci kuşak haklar da denilen *klasik haklar*, kişi özgürlüğü ve siyasal hakları içermektedir ve insanın, insan olması nedeniyle bazı haklara sahip olduğu söyleminin ortaya çıkmasıyla ilk defa ileri sürülmüş olan haklardır. Bu haklar 17 ve 18. yüzyıl düşünürleri tarafından dile getirilmiş ve Amerikan ve Fransız devrimleri ile birlikte yazılı hale gelerek güvence altına alınmaya çalışılmış³, bireyciliğin de gelişmesinin etkisiyle insan, toplumdan ayrı bir varlık ve değer olarak görülmeye başlanmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda, çeşitli ülkelerde bildirge ve anayasalarda kabul edilen bu haklara baktığımızda kabul edilen birinci kuşak haklar: Yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığı, kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği, düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, inanç ve ibadet özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, seçme ve seçilme hakkı, kamu hizmetine girme hakkı gibi hakları içermektedir⁴.

Birinci kuşak insan haklarını ağırlıklı olarak “negatif statü hakları” (koruyucu haklar) oluşturmaktadır. Bu hakların temel özelliği, kişiye devlet, toplum ve üçüncü kişilerin karışamayacağı, dokunamayacağı özel, bağımsız bir hareket alanı sağlamasıdır. Bu alana devletin, toplumun ve üçüncü kişilerin müdahalesini yasaklayarak karışmama ödevi yükler. Kişinin bu özel alanda dilediğini yapabilmesi asıldır. Devlete düşen görev ise, kişiye karışmamak, pasif bir tutum takınmaktır. Devlet, bu haklarla ilgili alanlarda özgürlüğün kullanılmasını kolaylaştırmak amacıyla hakkın kullanımını sınırlamadan düzenleme yapabilir⁵.

2 ÇOTUKSÖKEN, Betül; “İnsan Haklarının Korunmasının Felsefi Temelleri”, Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi, Haz.: Hayrettin Ökçesiz, No: 4, 2002, s. 32.

3 UYGUN, Oktay; “İnsan Hakları Kuramı”, YKY, İstanbul, 2000, s. 22.,

4 ENGİN, Zeynep, İnsan Haklarının Evrimi ve Sınıflandırılması http://www.sodev.org.tr/Okullar/SDO/ders_notlari/insan_Haklarinin_Evrimi.htm

5 KABOĞLU, İbrahim Ö. İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, (Özgürlükler Hukuku) Afa Yayınları, İstanbul 1998, s. 10.

C. İKİNCİ KUŞAK HAKLAR

Herkesin doğuştan sahip olduğu kabul edilen klasik haklar 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa ülkeleri anayasalarına girmiş olmasına rağmen, somut olarak uygulanamamakta, birçok eşitsizlik ve kısıtlanan özgürlükler göze çarpmaktadır. Bu dönemde insan hakları, yoksullukla boğuşan, hiçbir özgürlüğü olmayan bir kesimin değil, çok sınırlı sayıda zenginliğe ulaşmış burjuvanın kullandığı haklar olarak görünmektedir. Dolayısıyla, insanlara soyut olarak bazı özgürlüklerin verilmesinin yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. İkinci kuşak haklar adı verilen ve sosyal haklar başlığı altında da incelenen bu yeni hakların devlete bir hizmet sunma görevi yüklediği görülmektedir. Bu haklar, devlete hizmet sunma yükümlülüğü yüklediğinden, devletin mali olanaklarıyla sıkı bir ilişki içerisinde⁶.

Klasik haklara eklenen bu haklar, insan haklarının zenginleşmesine neden olmuş ve ikinci kuşak hakların ortaya çıkmasıyla zengin, yoksul herkesin insan haklarından yararlanması olanağı doğmuştur. Sosyal haklar da denilen ikinci kuşak hakları: Çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, parasız öğrenim ve eğitim görme hakkı, sağlık hakkı, korunmaya veya desteklenmeye muhtaç kesimlerin korunmasıyla ilgili haklar olarak sayabiliriz.

Ağırlıklı olarak pozitif statü haklarının (isteme hakları) özelliklerini gösteren ikinci kuşak haklar, devlete, toplumdaki değişik sınıf ve katmanlar arasındaki uçurumu gidermek, ekonomik ve sosyal sorunları çözmek konusunda görevler yüklemekte, bireylere devletten olumlu bir hareket, bir hizmet isteme yetkisi vermekte; bu anlamıyla birinci kuşak hakların tersine, devletin pasif rolünü terk ederek bütün vatandaşlarının kendilerine tanınan haklardan tam ve eşit olarak yararlanmalarını sağlamak amacıyla müdahalede bulunmasını ve tedbirler almasını gerekli kılmaktadır⁷.

D.ÜÇÜNCÜ (YENİ) KUŞAK HAKLAR

17 ve 18. yüzyılda ortaya çıkan birinci kuşak “klasik haklar” ve 19 ve 20. yüzyılda ortaya çıkan ikinci kuşak “sosyal haklar”ın ardından, 2. Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının devletlerin iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası toplum düzeyine taşındığı, insan haklarının uluslar üstü anlam, koruma ve güvence mekanizmalarına kavuştuğu dönemde bilimsel ve teknik ilerlemelerin yarattığı sorunlar sonucu ortaya çıkan ve “dayanışma hakları” olarak da adlandırılan üçüncü kuşak insan hakları gündeme gelmiştir. Teknik ve bilimsel ilerlemelerin yol açtığı tehlikelere karşı bugünün insanı ile birlikte gelecek kuşakların da korunması hede-

⁶ UYGUN, s. 23. ENGİN, www.sodev.org.tr

⁷ KAPANİ, Münci: Kamu Hürriyetleri, AÜHFY, 6. bası, Ankara 1981, s. 51

fiyle 1982 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan “Dayanışma Haklarına İlişkin Uluslararası Üçüncü Pakt Ön Tasarısı” dört özgün hakkı düzenleme konusu yapmıştır. Bunlar; *çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı* olarak açıklanmıştır⁸. Konularını evrensel değerlerin oluşturduğu bu yeni haklar, devlet sınırlarının ötesinde tüm insanlar arasında ortak bir “dayanışma”yı ifade eder. Bu kuşakta yer alan dayanışma hakları, birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı olarak, toplumda yaşayan herkesin çabalarını birleştirmesini, kamu kurumlarının, bireylerin, toplulukların ve devletin aktif katkısını gerekli kılmaktadır⁹.

Bu bakımdan üçüncü kuşak haklar, kolektif boyutu ön planda olan haklardır. Hakkın öznesi olarak bireyin yanı sıra, bireylerin oluşturdukları topluluklar ve halklara da vurgu yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen 1984 tarihli Halkların Barış Hakkına Dair Bildirge “gezegennemizde yaşayan halkların kutsal barış hakları...” (m. 1), 1986 tarihli Gelişme Hakkına Dair Bildirge “gelişme hakkı, her insanın ve bütün halkların... vazgeçilmez bir insan hakkıdır” (m.1) cümleleriyle başlar. 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan bu yeni kuşak haklar, gerek dünyamızın yaşanılır bir gezegen olma niteliğini yok etme potansiyeline sahip büyük küresel sorunlara çözüm arama çabasından doğması, gerek kolektif nitelikleri ve gerçekleştirilmeleri için devletlerin, uluslararası toplumun, tek tek bireylerin ve birey topluluklarının, yani kısaca herkesin çabalarını birleştirmek zorunda olması nedeniyle, birbiriyle yakından ilişki içinde olup iç içe geçmiş vaziyettedir. Bu durum 1992 Rio Bildirgesi’nde şu şekilde ifade edilmektedir; “Barış, gelişme ve çevrenin korunması karşılıklı olarak bağımlıdır ve birbirinden ayrılmaz” (Rio Bildirgesi ilke 25). “Beşeri varlıklar, sürdürülebilir gelişmeye ilişkin kaygıların merkezinde yer alır. Onlar, doğayla uyum içinde sağlıklı ve üretken bir yaşam hakkına sahiptirler” (Rio Bildirgesi ilke 1)¹⁰.

İnsanlar arasındaki dayanışmayı gerçekleştirmek ve ortak değerlerin dayanışma yoluyla korunması, geliştirilmesi amacıyla UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) yeni insan hakları oluşturma çabası içine girmiştir. Bu çabalar sonucu, barış hakkı, gelişme hakkı, halkların kendi kaderini belirleme (self-determinasyon) hakkı ve çevre hakkının da içinde bulunduğu “dayanışma hakları” üçüncü kuşak haklar olarak belirlenmiştir. Dayanışma haklarının kaynaklandığı sorunlar, “tüm insanlığın yan yana geldiği takdirde çözebileceği, yoksa tek tek insanların

8 KAPANİ, s. 52; ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 3. baskı, Ankara 1993, s. 110;

9 KABOĞLU, İnsan Haklarının Gelişimci Özelliği ve Anayasa Yargısı”(Anayasa Yargısı), Cilt 9 (1992), s.123;

10 KABOĞLU, Çevre Hakkı”, (İnsan Hakları), YKY, İstanbul 2000, s. 16.

ya da ülkelerin, üstesinden gelemeyeceği sorunları” oluşturmaktadır. Dayanışma hakları olarak da adlandırılan bu haklar, diğer tüm insan haklarının da korunması için ortak gözetim, işbirliği ve dayanışma özelliği belirgin bir biçimde ortada olan haklardır¹¹. Esasında bu tür haklar geleneksel insan haklarının bir uzantısı olmayıp onların yeni bir yorumudur, insani değerler global boyutta ele alınmaya çalışılmaktadır¹².

20. Yüzyılın ikinci yarısının, ikinci çeyreği ile birlikte gelişen ve şekillenen üçüncü kuşak haklarının ortaya çıkmış olması, diğer kuşak haklardan vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Aksine bu haklar birbirini desteklemekte ve tamamlamaktadırlar¹³. İnsanların sağlıklı, temiz, bozulmamış bir çevrede yaşamalarını güvence altına alan *çevre hakkı*; savaşın olmadığı, terörün ve şiddetin önlendiği, silahlanmanın önüne geçildiği bir ortamda yaşama olanağı sağlayan barış hakkı; uygarlığın gelişmesiyle ortaya çıkan fırsatlardan herkesin, her topluluğun eşit ve dengeli biçimde yararlanmasını hedef alan gelişme hakkı ve bu hakların uzantıları olan güvenlik, silahsızlanma, kültürel kimliğe saygı, insani yardım, halkların kendi kaderini tayin gibi haklar, yaşam hakkı ortak temelinde yükselen evrensel değerleri oluşturmakta ve önceki iki kuşak hakların da tam olarak gerçekleşeceği “toplumsal ve uluslararası bir düzen” hedeflemektedir¹⁴.

II. YENİ KUŞAK HAK OLARAK ÇEVRE HAKKI

A. ÇEVRE HAKKININ ÜÇÜNCÜ KUŞAK HAK NİTELİĞİ

Dayanışma hakları adını verdiğimiz üçüncü kuşak insan haklarını doğuran nedenlerin başında bilimsel ve teknik ilerlemenin yarattığı sorunlar yer aldığını belirtmiştik. Çevre kirliliğinin boyutlarının artması, nükleer silahların tüm insanlığı yok edecek bir savaş tehlikesine yol açması, bölgesel savaş ve çatışmalar, ülkeler ve bölgeler arasındaki büyük gelişmişlik farkları gibi insanoğlunun yeryüzündeki varlığını sürdürübilme olanağını tehdit eden sorunlar; uluslararası planda ortak bir dayanışmayı, bu sorunlara ortak çözümler bulmayı, büyük uluslararası toplantı ve konferanslarda yeni kuşak hakların tanınmasını gündeme getirmiştir.

İşte bu uluslararası toplantı ve belgeler ile ortaya çıkan ve olgunlaşan dayanışma hakları, tüm insanlığın yan yana geldiği takdirde çözebileceği, yoksa tek tek insanların ya da ülkelerin üstesinden gelemeyeceği sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu haliyle de konularını evrensel değerler

11 ÖNDÜL, Hüsnü; “Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri, İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri”, İnsan Hakları Derneği Yayınları, Ankara, 2000, s. 85. ENGİN, www.sodev.org.tr

12 TEZCAN, Durmuş/ ERDEM, Mustafa Ruhan/ SANCAKTAR, Oğuz/ ÖNOK, Rifat Murat; İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 77.

13 KABOĞLU, s. 272. ENGİN, www.sodev.org.tr

14 KABOĞLU, s. 299.

oluşturmaktadır. Bu bağlamda dayanışma haklarının ortak temeli, bu gün yaşayan herkesin ve gelecek kuşakların yaşam hakkıdır ve doğası gereği bu haklar, tek tek bireylerin, birey topluluklarının, kamu ve özel kuruluşların, devletlerin ortak çabası ve dayanışması ile anlam kazanmaktadır.

Çevre hakkı da, diğer dayanışma hakları gibi belirli bir topluluk halinde yaşam anlayışını dile getirir. Toplumsal yaşama katılanların tümünün çabalarını birleştirmesiyle gerçekleşebilir. Gerek konusu, gerek öznesi ve muhatabı yönünden çevre hakkı, içinde yer aldığı üçüncü kuşak hakların tüm özelliklerini taşımaktadır.

Çevre hakkı, mülkiyet hakkı ile çatışma halinde bulunmasına karşılık; birinci kuşak haklardan yaşam hakkı ve ikinci kuşak haklardan sağlık hakkı ile birbirini bütünleyici ve tamamlayıcı yakın bir ilişki içerisinde. Çevre hakkı, yaşam hakkı bakımından vazgeçilmez nitelikte olup yaşam hakkının güvencesini oluşturur. Çünkü çevre hakkının konusu, yaşamın içinde gerçekleştiği “çevre”dir; amacı da insanoğlunun ve tüm canlı varlıkların hayatını idame ettirdikleri yer olan çevrenin korunması, iyileştirilmesidir. Yaşam hakkı, ancak insanın maddi ve manevi varlığını geliştirebileceği, hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebileceği koşullara sahip bir çevrede anlam ifade eder ve bu bakımdan çevreye yönelik her tehdit aynı zamanda yaşam hakkını da tehdit eder. Bu noktada çevre hakkı, yaşam hakkının gerçekleşebilmesi için bir ön koşul olarak kabul edilebilir¹⁵.

Nihayetinde “çevre”nin, insanlığın ortak malvarlığının bir parçası olduğu düşüncesiyle korunması, iyileştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir değer olarak kabul edilmesi, anayasal düzeyde bir insan hakkı olarak değerlendirilmesine bağlıdır. Sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşamak anayasal bir hak olarak tanındığı ve koruma altına alındığı takdirde, bizatihi doğal çevrenin kendisi de korunması gereken bir varlık ve değer olarak kabul görecektir¹⁶. Bu sayededir ki çevre unsurlarına yönelik olumsuz etki ve zararları önlemek, çevreye karşı suç teşkil eden fiilleri cezalandırmak amacıyla gerekli düzenlemeleri yapmak ve önlemleri almak devletin yükümlülüğü olarak kabul edilmektedir¹⁷.

1. Çevre Hakkının Konusu

Çevre hakkının konusu, en genel anlamıyla çevrenin korunması ve geliştirilmesidir. Ancak çevre hakkının konusu, çevre kavramının tanımı ile daha net açıklığa kavuşturulabilir.

15 KABOĞLU, *Özgürlükler Hukuku*, s. 296.

16 TURGUT, Nükhet: *Çevre Hukuku*, Yenilenmiş 2. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara 2001, s. 613 vd

17 KANTAR, H. Elvend: “Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı”, *IBD, C. 58, S. 1-2-3*, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 1984, s. 20

Genel bir tanımla çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır¹⁸.

Bu çerçevede çevre hakkının konusu, insan varlığı ile yeryüzünün tüm canlı organizmalarının yaşamlarını sürdürdüğü biyosfer, insan ve diğer canlıların yaşamını sürdürdüğü ve kısa ya da uzun dönemde etkileşim içinde bulunduğu “yaşam çevresi”dir¹⁹. Anayasamızın 56. maddesi “sağlıklı ve dengeli” nitelemesi yaparak ekolojik dengeye vurgu yapmaktadır. Çevre Kanunu da “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde “çevre”yi, “canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” olarak tanımlamakta ve çevre hakkının konusunu bu şekilde belirlemektedir.

Çevre hakkının konusu, doğal çevrenin yanı sıra “yapay çevre”yi de kapsamaktadır. “Yapay çevre, insanın yaşamaya karar vererek yerleştiği; yaşaması için gerekli değişiklikleri yaptığı; fiziksel ve kimyasal yollarla doğal çevresini etkilediği çevredir”²⁰. Yani insan, doğal çevrede kendi faaliyetleri ile ortaya çıkardığı bir yapay çevreye; bunun zaman içindeki birikiminden oluşan “tarihsel çevre”ye ve bu tarihsel birikimden doğan “kültürel çevre”ye de sahiptir. Sonuç olarak çevre hakkının konusu, “doğal çevre ile insanın tarih boyunca doğal çevresini işleyerek biçimlendirdiği insan elinden çıkan çevrenin oluşturduğu bütün anlamında “yaşama çevresi”dir²¹.

2. Çevre Hakkının Sahipleri

Çevre hakkının öznelere, bu hakkın kullanıcıları, yani bu hakka uyulmasını talep edebilecek şimdiki ve gelecek kuşaklar olarak belirlemek mümkündür. Öznenin ikinci kısmı, çevre hakkının yararlanıcıları bakımından diğer haklarda bulunmayan bir özelliği de yansıtmaktadır. Bu hak günümüz insanların gelecek kuşaklara karşı sorumluluğu ve iki kuşak arasındaki dayanışmayı göstermektedir.

Çevre hakkının sahipleri, bu hakka “saygıyı isteyebilecek” yararlanıcıları olmakla birlikte, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olanlar, yalnızca insanlar değildir. Kaboğlu’na göre çevre hakkı, aynı za-

18 KELEŞ, Ruşen / ERTAN, Birol: **Çevre Hukuku’na Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 81.

19 KELEŞ/ERTAN, s. 85

20 ÇÖRTOĞLU, Sahir: Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK 661), AİTİA Yayınları, Ankara 1982, s. 24

21 KUZU, Burhan, Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı, Fakülte Matbaası, İstanbul 1997. s. 157.

manda insan dışında, başta hayvan türü olmak üzere bütün canlı varlıklara aittir. Zira insan, doğal çevre ve ortamından ayrı olmayıp onun bileşenlerinden biridir. Bu bakımdan diğer haklardan farklı olarak çevre hakkı, hakkın sahipleri (özneleri) konusunda daha geniş bir uygulama alanına sahiptir. Hakkın sahipleri, bireyler, birey toplulukları, gelecek kuşaklar ve devletler olmak üzere dört kategoride ele alınabilir.

B. ÇEVRE HAKKININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1. Uluslararası Hukuk Belgelerinde Ortaya Çıkışı

Çevre hakkı, diğer dayanışma hakları gibi belirli bir topluluk halinde yaşam anlayışını dile getirir. Toplumsal yaşama katılanların tümünün çabalarını birleştirmesiyle gerçekleşebilir. Dayanışma hakları, insanlar arasındaki dayanışma ve birlikte hareket etmeyi geliştirmeye yöneliktir. Çevre hakkı sahipleri, çevrelerindeki olumsuz etkilerden korunma, olumlu etkileri de isteme olanağına sahiptirler.

Çevrenin korunması ve çevre kirliliği problemi, kirliliğin kaynağı olan ülke ile sınırlı kalmamakta dünya üzerinde var olan diğer devletleri ve insanları da etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Bunun tabii sonucu olarak, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için birtakım devletlerarası çalışmalar ve toplantılar düzenlenmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ikinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya üzerinde meydana gelen olayların ve genel durumun da etkisiyle, dünya topraklarının durumu ile ilgili toplantılar yapılmış, 1965 yılında Birleşmiş Milletlerin ihtisas kuruluşlarıyla bağlantılı danışma kurulları kurulmuş, 1970 yılında Tabiatın Korunması Hakkında Avrupa Konferansı düzenlenmiştir. Çevrenin korunması ve çevre kirliliği ile ilgili olarak bütün uluslararası gelişmelerin yanında Birleşmiş Milletler Teşkilatı içinde de 1971 yılında bazı çalışmalar yapılmaya başlanmış, 1973 yılında bu çalışmalar “Çevre İçin Birleşmiş Milletler Programı”nu meydana getirmiştir. Halen bu çalışmalar kısa adı UNEP olan kuruluş tarafından yürütülmektedir. 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nın sonunda, “Dünya Çevre Sorunları ve Çevrenin Korunması” konusunda çok önemli bir bildiri yayınlanmıştır.

Konferansın en önemli amacı ve hedefi; her ülkenin çevreye karşı sorumluluğunu kabul etmesi, insanın yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesinin esas koşulu olduğu noktasında birleşilmesidir. Konferans sonunda ise, gelişmekte olan ülkeleri, kalkınırken çevre sorunlarının ortaya çıkmasını önlemeye yöneltmenin, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki ayrımlar giderilmedikçe çevre koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir ilerleme

kaydedilemeyeceğinin ve kalkınmanın çevreyi korumakla çelişen bir tarafının olmadığına önemine vurgu yapılmıştır²².

Türkiye ile birlikte 113 ülkenin katıldığı konferansta “çevre sorunlarının evrenselliği” üzerinde durulmuş, bir insan hakkı olarak çevre hakkı ilk kez hukuksal değer olarak ifade edilmiş ve tanınmıştır. Konferans sonunda yayımlanan Stockholm Bildirgesi’nin ilk maddesinde “İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren, nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları temel hakkına sahiptir” ilkesi yer almıştır. Bu ilkenin önemi, ilk kez bir bildiriye sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının ifade edilmesidir. Söz konusu bildiri, yasal açıdan bağlayıcı olmamakla birlikte hukukî bir öneme sahiptir. Bu bildiriye; her ülkenin ekonomik gelişmesi ve sosyal gelişmesini kendi çevresini koruyacak şekilde gerçekleştirmesi, her ülkenin kendi kaynaklarını koruması, kirleten devletten kirletme tazminatı istenmesi, bütün ülkenin çevre kirliliğiyle ilgilenmesi teklif edilmiştir. Bu konferansın sonuç bölümünde ilk kez kişinin çevre hakkı olarak belirlenebilecek bir hakkı olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre çevre hakkı; bireye hürriyet, eşitlik ve refah içerisinde yaşayabileceği bir çevrenin gerçekleştirilmesini devletten istemek hakkını vermektedir. Her ne kadar çevre hakkının bu bildiri ile kabulü siyasal bir ilke niteliğinde olsa ve subjektif bir hak sağlamasa da²³, ilk kez uluslararası bir genel bildiriye karara bağlanması, Konferans’a katılan ülkelerin temel bir hak olarak kabul etmesi ve hakkın oluşumu ve tanınması bakımından çok önemli bir ilk adımdır.

1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda kabul edilen 97 sayılı kararda, devletler, çevrenin yönetim ve denetiminde kamunun katılımını kolaylaştırmaya çağrılmakta, bu amaçla bireylerin aktif katılımını teşvik edici yöntemleri geliştirmenin önemi vurgulanmaktadır.

Stockholm konferansından on yıl sonra 28 Ekim 1982 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen Dünya Doğa Şartı, çevre hakkının uygulamaya geçirilmesi konusunda devletlerin yükümlülüklerini ve bireylerin katkılarına belirleyerek daha somut ilkeler öngörmüştür²⁴. Ayrıca türlerin ve ekosistemlerin korunmasının, bugünkü ve gelecek kuşaklar açısından önemi vurgulanarak “sürekli ve dengeli gelişme” kavramına yer verilmiştir.

Daha sonra 1984 yılında Tokyo Konferansı düzenlenmiş ve bu konfe-

22 KELEŞ, /ERTAN, s. 98; EKİNCİ, Oktay: “5 Haziran 1972 Bildirgesi Işığında İnsan Hakları ve Çevre”, Yeni Türkiye Dergisi, İnsan Hakları Özel Sayısı II, S. 22, Ankara 1998, s. 1192.

23 ÖZDEK, Yasemin E.: **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, TODAİE Yayınları, Ankara 1993, s.72.

24 KUZU, s. 338; KABOĞLU, İbrahim Ö.: “Çevre Hakkı”, s. 18;

ransın sonucunda yayınlanan bildiri ise “Gelişme kavramı yeniden gözden geçirilmeli ve her ülkenin ekonomik gelişmesi, kaynakların korunması ve artırılması dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. İktisadi büyümede, sadece iktisadi geliştirme göstergeleri değil, aynı zamanda tabii kaynakların korunması, hastalıklarla mücadele edilmesi, kültür miraslarının korunması gibi konularla da ilgilenilmelidir. Temiz hava, su, orman, toprak gibi çevre kaynakları korunmalı, dengeli bir nüfus artışı sağlanmalıdır. Bütün ülkelerde teknolojik gelişmeler, çevre faktörlerine önem verecek şekilde yönlendirilmelidir.” şeklinde açıklamada bulunulmuştur.

Çevre hakkının tanınması ve gerçekleşmesi için katkı sağlayan ve kaynak olan uluslararası belgelerden birisi de, Stockholm Konferansı’ndan 20 yıl sonra yine Birleşmiş Milletler öncülüğünde Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da toplanan Çevre ve Gelişme Konferansı’dır. 117 devlet veya hükümet başkanının, 187 milli delegasyonun katılımıyla gerçekleşen zirvede, bağlayıcı bir Çevre Sözleşmesi imzalanamamış ise de, “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” ve “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” imzalanmış; “Çevre ve Gelişme Üzerine Rio Bildirgesi” ile “Ormanlar Üzerine Bildirge” kabul edilmiş; ayrıca “Gündem 21” isimli 21. yüzyılın çevre gündemine ilişkin eylem programı benimsenmiştir. 27 emredici ilkenin kabul edildiği Rio Bildirgesi’nin 1. maddesinde çevre hakkı; “İnsanlar sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezindedir. Doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli yaşama hakları vardır.” şeklinde ifade edilmiştir²⁵. Rio Deklarasyonu’nun 10. maddesi ise şu şekildedir: “Çevresel konular her düzeyde ilgililerin katılımını gerektirir. Ulusal düzeyde, bireyler kamu otoritelerinin elinde bulunan, yerleşimlerdeki sağlığa zararlı maddeler ve faaliyetler de dahil olmak üzere, çevre ile ilgili bilgilere erişme ve karar verme süreçlerine katılabilme fırsatlarına sahip bulunmalıdır. Ülkeler geniş bir biçimde bilgi sağlayarak kamu duyarlılığını ve katılımını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Tashih ve tazmin talebi de dahil olmak üzere adil ve idarî işlemlere başvurma hakkı sağlanmalıdır.”

Kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan flora ve faunanın korunmasını hedefleyen “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”, yeryüzündeki birbuçuk milyon bitki ve hayvan türleri ile doğal kaynakların korunmasını öngörmektedir. Sözleşme, ABD tarafından biyoteknoloji endüstrisini tehlikeye düşüreceği gerekçesiyle imzalanmazken, aralarında Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’nin de bulunduğu 153 devlet tarafından imzalanmıştır.

“İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” ise; küresel ısınma ile atmosferde sera etkisi yaratan gaz emisyonlarının azaltılmasını öngörmektedir. 153 devlet tarafından kabul edilen ve 1994’te yürürlüğe giren Sözleşme’yi başlangıçta Türkiye, ekonomik gelişmesini yavaşlatacağı endişesiyle im-

²⁵ Rio Bildirgesi ile kabul edilen 27 temel ilkeye ilişkin, bkz. KUZU; s. 92-93.

zalamamıştır²⁶. Ancak 2001 yılında Marakeş'te yapılan 7. Taraflar Konferansı'nda diğer taraflardan farklı bir konumda olan Türkiye'nin özel koşulları tanınarak, alınan kararın ardından 2004 yılında Sözleşme'ye taraf olmuştur.

İklim değişikliğini önlemeye yönelik BM öncülüğünde başlayan bu uluslararası gelişmeler, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne bağlı olarak Aralık 1997'de Japonya'nın Kyoto kentinde gerçekleştirilen III. Taraflar Konferansı sonunda kabul edilen Kyoto Protokolü ile somutlaşmış ve özellikle gelişmiş ülkelere seragazi azaltımı konusunda yükümlülükler getirmiştir. Protokol, ancak 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. 2008 yılı itibariyle 181 ülke ve Avrupa Birliği'nin taraf olduğu Protokol, Uluslararası Enerji Ajansı ve Avrupa Nükleer Araştırma Örgütü'nün ortaklaşa yayınladıkları verilere göre yılda 5 milyar 400 milyon ton karbondioksit salgılayan, yani dünyada havayı en çok kirleten ülke olan ABD tarafından ekonomisine yük getirdiği gerekçesiyle imzalanmamıştır²⁷.

Çevre hakkı konusunda uluslararası alanda yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) tarafından Haziran 1998'de hazırlanarak imzaya açılan Aarhus Sözleşmesi'dir. Tam adı *Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi* olan ve 2001'de yürürlüğe giren Sözleşme, "herkesin çevreyle ilgili bilgilere serbestçe ulaşma, çevreyle ilgili konularda karar alma sürecine katılma ve yargı yoluna başvurma" haklarını güvence altına almakta ve bu amaca ulaşmak için taraf devletlere somut yükümlülükler yüklemektedir.

Ülkemizin de içinde yer aldığı Avrupa Konseyi bünyesinde, ne 1950'de kabul edilen İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nde (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-AİHS) ve Ek protokollerde, ne de 1961'de kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı'nda çevre hakkı, özgün bir insan hakkı olarak tanınmış ve güvenceye bağlanmış değildir. Ancak Sözleşme'nin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında çevre hakkı, Sözleşme'nin özel yaşam ve aile yaşamına saygı²⁸ (m. 8), yaşam hakkı²⁹ (m. 2), gibi haklar aracılığıyla dolaylı olarak korunmaktadır.

26 KARAKAYA, Etem/ÖZÇAĞ, Mustafa: "Türkiye Açısından Kyoto Protokolü'nün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma Yöntemi ile CO2 Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi", 6-9 Eylül 2003 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen VII. ODTÜ Ekonomi Konferansı'nda sunulan tebliğ.

27 JAMALI, Tank: "Katrina Kasırgası ve Kyoto Protokolü", Dünya Gazetesi,05.09.2005.

28 09.12.1994 tarihli 16798/10 başvuru numaralı Lopez Ostra/İspanya Davası, 22.05.2003 tarihli 41666/98 başvuru numaralı Krytatus/Yunanistan Davası

29 19.02.1999 tarihli 14967/89 başvuru numaralı Guerra ve diğerleri/İtalya Davası

2. İç Hukukta Çevre Hakkı

a.1982 Anayasası ve Çevre Hakkı

1982 Anayasasının, “Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması” başlığı ile 56. maddesinde düzenlenen Çevre Hakkı, Anayasasının “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde yer almıştır. 56. madde; “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” hükmünü getirmiştir. Anayasamız çevre hakkını; devletin ödevi, vatandaşın ödevi ve herkesin hakkı olarak üç açıdan düzenlenmiştir.

Anayasa’nın çevreye ilişkin en önemli maddesi 56. madde olmakla birlikte, birçok maddesi ile de çevreyi koruyucu hükümlere yer verilmiştir:

Anayasa’nın 35. maddesinde, herkesin mülkiyet ve miras haklarına sahip olduğu, ancak bu hakların kamu yararına sınırlanabileceği hükme bağlanmıştır. Mülkiyet hakkını düzenleyen bu hüküm çevre hakkını düzenleyen 56. madde ile ele alındığında, karşı karşıya bulunan iki hak arasındaki dengenin “kamu yararı” ölçütü ile değerlendirilmesi halinde çevre hakkı yararına yorum çıkarılmasını gerektirmektedir. Kamu yararını gözeten çevre hakkına aykırı bir tarzda kullanılmayacak olan mülkiyet hakkının çevre hakkı yararına sınırlandırılabilmesi yorumunun yapılması mümkündür.

Anayasa’nın, kamu yararına ilişkin hükümlerinde de çevreyi koruyucu maddeler mevcuttur. Bu çerçevede 43. maddede, kıyıların, Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu, deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceği hükme bağlanmıştır.

44. maddede, toprağın verimli olarak işletilmesini koruma ve geliştirmede, erozyonla kaybedilmesini önleme veya yeterli toprağı bulunmayan çiftlikle uğraşan köylüye toprak sağlama görevi devlete verilmiştir. Aynı madde, çiftçiye toprak sağlanmasının, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz; hükmünü getirerek, en önemli çevre değerlerimizden olan orman ve yeraltı servetlerimizi de koruma altına almak istemiştir.

Anayasa’nın 45. maddesi, bugün ülkemizin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan olan tarım topraklarının azalmasının önlenmesine ilişkindir. Bu maddeyle, Devlet tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemekle ve tarımsal üretim plânlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmakla görevli

kılınmıştır. Tarım arazilerinin yanlış kullanılmasından kaynaklanan erozyon, çoraklaşma gibi sorunların yanında, verimli tarım alanlarının kent-sel ve endüstriyel tesislerle örtülmesi, açık maden kazıları ile tahribata uğraması ve çeşitli atıklarla kirlenmesi de önemli rol oynamaktadır. Bu önemli sorunları kapsayan Anayasa'nın söz konusu maddesi bu alanlarda çalışanların korunmasına da haklı olarak önem vermiştir.

Konut hakkını düzenleyen Anayasa'nın 57. maddesi, Devlete, şehir-lerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir plânlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alma ve toplu konut teşebbüslerini destekleme görevini vermiştir. Gelişmekte olan ülkelerde kentler, genellikle endüstrileşme, kentleşme sorunları ve bunların getirdiği nüfus yoğunluğu, hava, su ve toprak kirlilikleri ile plânsız olarak gelişmektedir. Nüfusu fazla olan kentlerde bu sorunlar giderek artmakta ve kentler yaşanamaz hale gelmektedir. Anayasa'nın bu maddesi plânlı bir kentleşme, çevre şartlarını gözeterek bir plânlama ve plânlı konut politikasını düzenle-mekte ve Devlete bu konuda yükümlülükler getirmektedir.

Anayasa'nın 63. maddesi, Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır, hükmünü getirmektedir. Bu hüküm doğrultusunda 1963 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Doğa Varlıklarının Korun-ması Kanunu'nda, kültür varlığı, doğa varlığı ve sit kavramları ile koruma alanının tanımları yapılmış ve bu alanlarda izinsiz yapı yapılması yasak-lanmıştır

Anayasa'nın 56. maddesinde yer alan çevre kavramı 63. maddede sözü edilen tarih, kültür ve tabiat varlıklarını da kapsayan geniş anlamda "çev-re"dir. Öte yandan Anayasa'nın malî ve ekonomik hükümleri düzenleyen dördüncü kısmında yer alan 168. maddede, tabii servet ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğu, bunların aranması ve işletilmesi hakkının Devlete ait olduğu düzenlenmiştir.

Ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin 169. madde ise, "Devlet ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerine yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir" hükmünü getirmiştir.

168. ve 169 uncu maddeler, tabii servet ve kaynakların ve bu servetle-rin en önemlisi olan ormanların korunmasına Anayasa'nın verdiği önemi vurgulamakta ve bunların korunması görevini doğrudan Devlete verdiği-ni göstermektedir.

b.Çevre Kanunu ve Çevre Hakkı

1982 Anayasasının çevre hakkında ilk kez düzenleme içermesinin ardından 9 Ağustos 1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun'un amacı, 26.4.2006 tarihinde, 5491 sayılı kanunla getirilen değişiklikle şu şekilde ifade edilmiştir; "Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır". Buna göre kanunun amacı; bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması, su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukukî ve teknik esaslara göre düzenlemek olarak belirlenmiştir.

2872 sayılı Çevre Kanunu "katılım" konusunda çeşitli hükümler getirmiştir. Kanun'un 1. maddesi, çevrenin "bütün vatandaşların ortak varlığı" olduğunu, 3. maddenin (a) bendi "çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesinin gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi olduğunu" belirtmiştir.

Bu açıdan bir başka hüküm 30. maddede "Bilgi Edinme ve Başvuru Hakkı" başlığı ile yer almıştır. Bu hüküm şöyledir: "Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir.

Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir."

Madde metninden anlaşıldığı üzere çevrenin kirlenmesiyle herhangi bir çıkar ilişkisi olmayan ve sadece haberdar olanlara bile idarî makamlara başvurma hakkı tanınmıştır. Bu hüküm katılıma ilişkin önemli bir madde olup, idarî ve yargısal başvuru için dayanak teşkil etmektedir. Çevre Kanunu ayrıntılı bir Kanun olmayıp, çerçeve kanun niteliğindedir. Bu nedenle düzenlediği konulardaki uygulamaları yönetmeliklere bırakmıştır. Şimdiye kadar çıkarılan yönetmelikleri: Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, Gürültü Kontrol Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Gemi ve Deniz

Araçlarına Verilecek Cezalarda Suçun Tespiti ve Cezanın Kesilmesi Usulleri İle Kullanılacak Makbuzlara Dair Yönetmelik, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Tıbbî Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği olarak sayabiliriz.

SONUÇ

İnsan hakları açısından çevre hakkı, dayanışma hakları kategorisi içerisinde yer almaktadır. Çevre hakkının bir insan hakkı olarak gelişebilmesi ve uygulamaya yansımaları için kitleler arasında çevre bilincinin geliştirilmesi, çevresel etik değerlerin bireyler tarafından algılanması gerekmektedir.

Çevre sorunları bugün insanoğlunu ciddi şekilde tehdit etmektedir. İnsan hakları açısından çevre konusunda yapılan düzenlemelerde ve bunların hayata geçirilmesinde ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Çevre hakkı alanında yaşanan sıkıntıların zamanla azalacağı düşünülebilir ise de insanoğlunun doğayı dikkate almayan kimi uygulamalarının yıkıcı sonuçlarından kurtulabilmek için çevre hakkının bütün toplumlarda yaygınlaşması ve kabul görmesi yönünde çaba sarf etmek gerekmektedir. Çünkü çevre hakkı, ekolojik dengenin korunmasını, gelecek kuşaklar adına çevresel değerlere sahip çıkılmasını gerektirmektedir. Bu durum ahlaki bir ödev olmaktan öte, uluslararası dayanışmayı gerçekleştirecek bir nitelikte olmalıdır. Çünkü çevre hakkı küresel düzeyde ancak devletlerin dayanışması ile gerçekleştirilebilir.

Çevre hakkının diğer klasik haklarla sıkı bir ilişkisi bulunduğundan, çevre hakkının korunmadığı bir hukuk düzeninde, diğer hakların bulunduğundan da bahsedilemez. Çevre sorunlarının geldiği son noktaya düşünüldüğünde, hem şimdiki hem de gelecek nesillerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamasını temin etmek ancak küresel düzeyde oluşabilecek bir dayanışma ile mümkündür. Gelecek nesillere temiz bir çevre bırakma konusunda insani, ahlaki ve hukuki sorumluluklarımızın bulunması, çevre hakkının her geçen gün artan önemini göstermektedir.

KAYNAKLAR

ÇÖRTOĞLU, SAHİR: Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK 661), AİTİA Yayınları, Ankara 1982,

ÇOTUKSÖKEN, Betül; “İnsan Haklarının Korunmasının Felsefi Temelleri”, Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi, Haz.: Hayrettin Ökçesiz, No: 4, 2002,

EKİNCİ, Oktay: “5 Haziran 1972 Bildirgesi Işığında İnsan Hakları ve Çevre”, Yeni Türkiye Dergisi, İnsan Hakları Özel Sayısı II, S. 22, Ankara 1998,

ENGİN, Zeynep; İnsan Haklarının Evrimi ve Sınıflandırılması http://www.sodev.org.tr/Okullar/SDO/ders_notlari/insan_Haklarinin_Evrimi.htm

JAMALI, Tarık; “Katrina Kasırgası ve Kyoto Protokolü”, Dünya Gazetesi, 05.09.2005.

KABOĞLU, İbrahim Ö.; İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, (Özgürlükler Hukuku) Afa Yayınları, İstanbul 1998,

KABOĞLU, İbrahim Ö.; İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı”(Anayasa Yargısı), Cilt 9 (1992),

KABOĞLU, İbrahim Ö.; Çevre Hakkı”, (İnsan Hakları), YKY, İstanbul 2000,

KANTAR, H. Elvend; “Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı”, IB-D, C. 58, S. 1-2-3, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 1984,

KAPANİ, Münci; Kamu Hürriyetleri, AÜHFY, 6. bası, Ankara 1981,

KARAKAYA, Etem/ÖZÇAĞ, Mustafa; “Türkiye Açısından Kyoto Protokolü’nün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma Yöntemi ile CO2 Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi”, 6-9 Eylül 2003 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenen VII. ODTÜ Ekonomi Konferansı’nda sunulan tebliğ,

KELEŞ, Ruşen / ERTAN, Birol; Çevre Hukuku’na Giriş, İmge Kitapevi, Ankara 2002,

KUZU, Burhan; Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1997.

ÖZDEK, Yasemin E.; İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayınları, Ankara 1993,

ÖNDÜL, Hüsni; "Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri, İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri", İnsan Hakları Derneği Yayınları, Ankara, 2000,

ÖZBUDUN, Ergun; Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 3. baskı, Ankara 1993,

TEZCAN, Durmuş/ ERDEM, Mustafa Ruhan/ SANCAKTAR, Oğuz/ ÖNOK, RİFAT Murat; İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011,

TURGUT, Nükhet; Çevre Hukuku, Yenilenmiş 2. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara 2001,

UYGUN, Oktay; "İnsan Hakları Kuramı", YKY, İstanbul 2000,